

El sistema educatiu davant les drogues: proposta d'intervenció

Amando Vega*

Introducció

Si ens fixem en el sistema educatiu, a ningú no li passa per alt que falta un projecte coherent i compromès que conjumini esforços i estalviï recursos humans i materials per tal d'aconseguir els millors resultats possibles. Resulta fàcil constatar la varietat d'enfocaments, la multiplicitat de programes, l'abundància de tècniques utilitzades en la intervenció dita «educativa», en una sospita, de vegades, justificada, que el més important és fer sense preocupar-se gens ni mica pels resultats que se'n puguin assolir. La droga està de moda i el qui es preï d'estar al dia i de tenir consciència social es veu obligat a «fer alguna cosa». Però, en el fons, sembla haver-hi el convenciment que ben poca cosa es pot fer en els centres educatius.

Poques vegades apareixen projectes seriosos que, a partir d'una comprensió del problema de les drogues en tota la seva magnitud, intentin donar una resposta educativa coherent amb les necessitats reals en un esforç compromès a curt i a llarg termini, i que amb aquesta finalitat es disposi dels recursos humans i materials necessaris per tal de dur a terme la intervenció proposada.

Ignorar la complexa realitat del problema de les drogues i totes les variables que conflueixen en qualsevol intervenció educativa, no justifica a ningú que tingui un mínim de sentit comú i una ètica professional. Per «fer educació», no n'hi ha prou de tenir bona voluntat. Fins ara s'han presentat ofertes de tota mena davant la problemàtica de les drogues: farmacològiques, repressives, informatives, religioses, moralitzadores... i educatives, amb previsions d'oferir «solucions màgiques» al problema. Els esdeveniments, però, van mostrar que alguna cosa fallava en els plantejaments quan el problema no només es mantenia, sinó que fins i tot augmentava. No hi ha solucions fàcils per a problemes complexos.

*Amando Vega és professor de pedagogia de la Universitat del País Basc.

Importa, per això, saber fins on podem arribar en qualsevol intervenció educativa. En el nostre cas, fins on pot arribar la intervenció educativa en els centres educatius.

Les drogues com a repte al sistema educatiu

No és ara el moment d'estendre's en l'anàlisi del problema, tractada d'altra banda en moltes publicacions (Nowlis, 1982; Vega, 1987; diversos autors, 1987 *Llibre Blanc sobre la Drogaaddicció*; etc.), però n'hi ha prou de pensar en la dependència que precisament el consum de les substàncies anomenades «drogues» poden crear, per adonar-se'n que l'abús de les drogues aconsegueix precisament tot el contrari que l'educació, és a dir, si la intervenció educativa té com a finalitat promoure l'autonomia, la independència, la llibertat, l'abús de les drogues no mena més que a la dependència i a la destrucció. Per aquesta raó, cada dia es valora més l'educació entre les mesures que cal tenir en compte en la lluita contra els problemes de la drogaaddicció.

Cal recordar que la problemàtica de les drogues no sembla minvar, ans al contrari, amb nous consumidors afegits als vells, amb noves ofertes de substàncies capaces de crear dependències (per exemple, drogues de disseny), amb nous estils en l'ús de les substàncies tradicionals, amb un inici com més va més precoç, amb nous problemes associats als tradicionals (per exemple, la SIDA). Es tracta, d'altra banda, d'una problemàtica a nivell mundial, com reconeix la Junta Internacional de Fiscalització d'Estupefaents (1988) en el seu informe de l'any 88: «L'ús indegut de diverses drogues continua sent un greu problema i continua amenaçant tots els països i tots els segments de la societat. Els riscos per a la salut augmenten amb el consum simultani de dues drogues o més, sovint en combinació amb l'alcohol i el tabac, a causa de l'aparició de drogues susceptibles d'ús indegut més potents i quant a la seva utilització de maneres com més va més perilloses».

És, a més, una problemàtica amb implicacions personals i socials, alhora que incideix en els diferents nivells de la personalitat humana: físic, psíquic, social i personal (espiritual), raó que demana el ple compromís del sistema educatiu i de les seves institucions. Aquest treball fa referència sobretot a l'escola com a símbol per excel·lència del sistema educatiu que bé podria denominar-se sistema escolar, però el seu contingut es pot estendre amb facilitat a qualsevol servei o programa relacionat amb l'educació de les persones, naturalment

amb les oportunes adaptacions a les seves característiques específiques.

L'educació sobre drogues en els centres educatius constitueix així un element imprescindible en qualsevol pla d'actuació davant la problemàtica de les drogues. D'una banda, l'escola és la institució educativa per excel·lència, responsable de l'atenció educativa d'infants i adolescents, alhora que els prepara per a la vida. A més, el consum de drogues s'estén a les edats escolars, en principi a nivell experimental, tot i que no hi falten casos d'abús tant de drogues legals com d'il·legals (Vega, 1987; Mendoza, 1988).

La institució educativa té com a primer recurs d'intervenció davant les drogues la tasca educativa ordinària; l'educació en si ha de ser la millor manera de prevenir i de tractar la problemàtica de l'abús de les diferents drogues. Però, al mateix temps, pot posar en marxa programes i serveis específics sobre drogues quan calgui. No es poden oblidar aquí tots els avantatges que l'escola té damunt qualsevol altra institució atesa la seva relació «especialitzada» amb infants i adolescents.

Malgrat això, la tasca educativa en l'escola no és fàcil donades totes les limitacions que li vénen imposades, cosa que provoca no poques crítiques a la seva actuació. Les declaracions de principis sobre el paper de l'escola a la societat no sempre corresponen amb l'oferta dels recursos necessaris per tal que aquesta pugui complir la seva missió. L'educació no sol ser un camp d'interès preferent entre els polítics ni en la societat en general, i quan s'engeguen grans projectes de reforma, hi ha el perill que no s'esmercin els recursos necessaris, per part dels uns i dels altres, per dur-la a bon terme. Encara avui continua sent vàlida l'afirmació de Huxley (1980): «Despenem actualment en beguda i tabac més del que despenem en educació»; sense oblidar al mateix temps d'altres despeses més grans orientades a la mort i la destrucció.

Al País Basc, com en d'altres llocs, s'han donat respostes de tota mena davant la problemàtica de les drogues, més o menys reeixides en llurs resultats, tot i que resulta difícil, per no dir impossible, llur valoració precisa per manca d'avaluacions serioses (diversos autors, 1987; Vega, 1988; Pérez Arrospide, 1988). Però convé conèixer el que s'ha realitzat amb més profunditat i valorar el seu impacte educatiu per tal de tenir un coneixement precís d'allò que ha significat i pot significar actualment l'educació sobre les drogues al nostre país.

No es pot oblidar que el fenomen del consum de drogues és un fenomen canviant amb unes característiques pròpies en cada context socio-cultural. En aquest sentit, les respostes educatives dels cen-

tres educatius tindran en compte el context sòcio-cultural i respondran als problemes reals de consum que hi hagi en el mateix medi en cada moment.

L'estès consum de les diferents drogues, tant de les legals (alcohol, tabac, etc.) com de les il·legals (cannabis, cocaïna, heroïna, etc.) entre la població de totes les edats, inclosa l'escolar, fa que l'educació sobre drogues sigui una urgència que necessita concretar-se en respostes immediates. Perquè el problema de les drogues té totes les característiques pròpies d'un problema educatiu, ateses les seves implicacions en el desenvolupament integral de les persones. Com assenyala Perucci (1985), «es tracta d'un problema d'educació, sense cap altra adjectivació substancialment reductiva».

Fins i tot el tràfic de droga resulta un aspecte que caldrà considerar des del punt de vista educatiu en el moment que també aquí hi ha unes persones implicades, directament les unes, indirectament les altres, moltes més d'allò que a simple vista pugui semblar. Com assenyala un fullet publicat a Veneçuela (CONACUID, 1988), «el tràfic de droga com a indústria il·lícita transnacional és un problema d'ordre polític, econòmic i social dels estats». Però aquesta situació mai no pot servir de justificació per eludir les nostres pròpies responsabilitats com a persones, com a ciutadans i com a professionals. «El comerç d'estupefaents (...) requereix que es creï un determinat clima moral en què el consum d'aquells estigui més "justificat", com resten d'altres hàbits, costums i pensaments» (Caro Baroja, 1984). Queda clar que si no hi ha una demanda de drogues, l'oferta no tindria sentit. Les drogues s'acabaran quan la gent no les necessiti per a res. W. Burroughs (1979), amb gran experiència personal en aquest món, no pot ser més expressiu quant a això: «Si volem anorrear la piràmide de la droga, hem de començar per la base de la piràmide: l'addicte del carrer, i deixar-nos estar de quixotescos atacs als dits "els de dalt", tots ells reemplaçables a l'instant. L'addicte del carrer que necessita la droga és l'únic factor irremplaçable en l'equació de la droga. Quan no hi hagi addictes que comprin drogues, no hi haurà tràfic. Però mentre existeixi necessitat de droga, hi haurà algú que la proporcioni.»

És veritat que avui les institucions educatives es van adonant a poc a poc de llur responsabilitat davant el problema actual del consum de drogues. La constatació de l'abús d'aquestes substàncies, fins i tot entre els seus mateixos alumnes i les seves demandes d'informació, les pressions dels pares, la conscienciació duta a terme per d'altres professionals preocupats per la qüestió o la inquietud educativa dels mateixos mestres provoca que es busquin respostes que l'escola doni tant dins com fora del seu recinte.

Malgrat això, aquesta recerca pot esdevenir avui una aventura, ja que no hi ha unanimitat de plantejament sobre la mena d'in-

tervencions per fer a l'escola. Resulta fàcil detectar, en l'actualitat, la diversitat d'enfocaments, mètodes i tècniques emprades per a una educació sobre les drogues a l'escola, tant al nostre país com en d'altres, cosa que provoca no poc desconcert entre els professionals que s'acosten per primer cop a aquesta tasca educativa. De vegades, pot semblar, fins i tot, que es busca de manera angoixosa un programa, un mètode, una tècnica «màgica» que resolgui de manera fàcil i ràpida els múltiples interrogants plantejats per l'educació escolar sobre les drogues. Una conseqüència d'aquesta inseguretat i d'aquesta indefinició en la tasca educativa sobre les drogues és que professionals que van començar a treballar amb il·lusió en aquest camp, abandonin tota activitat sobre drogues, entre el desencant i la desil·lusió. Una altra sortida davant d'aquesta situació és recórrer amb facilitat a respostes repressives de tota mena, postura com més va més estesa a la nostra societat.

Davant d'aquesta situació, el mestre, el professor, el professional que vol intervenir com a educador davant les drogues, es troba perplex i indecís sense saber què fer ni on anar per aclarir la seva posició. És la mateixa indecisió que també podem trobar en els responsables de l'Administració i en els polítics, que no hi veuen clar en una problemàtica que perceben difícil i complicada. Sorgeixen, aleshores, posicions de tota mena, des de la negació del problema fins al compromís responsable en la recerca de solucions.

La responsabilitat del sistema educatiu

Els educadors dels centres educatius en general no semblen adonar-se de totes les implicacions que el consum de drogues legals i il·legals té o pot tenir per al futur desenvolupament dels individus. Només mostren preocupació en el cas del consum de drogues il·legals, i sobretot quan aquest consum té lloc dins de l'edifici escolar. Les drogues legals (alcohol, tabac, medicaments, etc.) no creen cap inquietud, ni tan sols en els casos de clar abús. Per a les situacions crítiques, en què pot sorgir l'escàndol fora de les parets de l'escola, té a la seva disposició un remei eficaç: l'expulsió. En els altres casos, la més gran preocupació és no «provocar l'escàndol». S'entén així que siguin pocs els professors que consideren problema important la drogaaddicció en els centres escolars, tal com apareix en l'enquesta sobre aspectes professionals dels docents del CIDE (1986).

Però la realitat és que vivim en una cultura en la qual tant les drogues legals com les il·legals s'ofereixen com a solució a tota

mena de problemes, quan no s'incita a consumir-les de diferents maneres (publicitat, pressió de grup, etc.). Aquest infant que va a l'escola serà, en un futur no gaire llunyà, consumidor d'alguna. ¿Qui educa per tal de no caure en el consum abusiu d'aquestes substàncies? ¿No està l'escola per ensenyar a viure? Fins i tot els textos escolars reforcen les actituds socials vigents davant l'alcohol, com demostra l'estudi realitzat sobre els textos escolars (López i López, 1985). També a l'escola els mestres poden conèixer alumnes amb uns pares alcohòlics (Vega, 1983), per no parlar d'altres situacions. Tampoc no podem deixar de banda la possibilitat que alguns alumnes s'implicaran en un futur més o menys llunyà en el negoci de les drogues de manera més o menys directa.

En principi, allò que està ben clar és que el consum de drogues dificulta l'aprenentatge i deteriora el ple desenvolupament educatiu de les persones, incloent-hi aquelles que no han consumit per si mateixes les diferents drogues (per exemple, fills de pares alcohòlics). Per aquesta raó, si l'escola no dóna resposta adequada a la problemàtica de les drogues, no complirà amb la missió que la societat li ha encomanat. L'escola, com a institució educativa, no pot estar al marge de cap dels problemes que afecten el desenvolupament de les persones.

Aquí importen poc les distincions entre drogues o els debats sobre quina pot ser la més perillosa. Allò que importa és que els individus confiats a l'escola puguin arribar a ser dependents de qualsevol substància que altera l'estat anímic de l'individu, sense deixar de banda d'altres possibles efectes negatius. En aquest sentit, caldrà donar un relleu especial a substàncies com l'alcohol, la droga per excel·lència al nostre país, sense oblidar el consum d'altres substàncies legals, com el tabac i els medicaments.

No és sobrer recordar aquí el comentari de Glasser (1981) a propòsit del tema que ens ocupa: «L'ús de drogues estupefaents i d'alcohol va augmentant entre el nostre jovent, especialment en dos grans grups: a) els que estan fracassant en el nostre sistema educatiu; i b) els que no veuen pertinència del sistema educatiu a llurs vides o als problemes del món.»

La meta és aconseguir que els estudiants aprenguin a prendre decisions sanes davant totes les drogues que la nostra societat ofereix, siguin legals o il·legals. A l'educador, li correspon posar els mitjants per tal d'assolir aquest objectiu, no només amb intervencions pròpiament preventives, sinó també amb un diagnòstic i una intervenció precoç quan calgui, com també amb les actuacions terapèutiques que calguin. En aquest darrer cas, es tracta de promoure el canvi de la conducta consumidora de drogues per opcions sanes i encaminades a la realització de la persona.

La societat, en el seu compromís educatiu, posarà a disposició de les institucions escolars tots aquells recursos que siguin necessaris per poder assolir els seus objectius educatius. Perquè, com assenyalen les Nacions Unides (1988), cal comptar amb programes d'educació amplis i eficaços, tasca gens fàcil i que cal considerar-la «com un procés continu i un llarg i ardu afany».

Però el problema de les drogues en llur relació amb el sistema educatiu no es pot reduir al fet que els infants consumeixin o no drogues dins del recinte escolar. A la institució educativa en el seu conjunt, li ha de preocupar tant el «dins» com el «fora», l'abans i el després, el consum i el tràfic, l'ús i l'abús, més enllà d'allò que estableix la llei i de les actituds de la societat en general. Naturalment, aquesta preocupació ha d'incloure també tots aquells subjectes en edat escolar, que no assisteixen a llurs aules (Vega, 1989). Aquí cal considerar l'existència d'una cultura de les drogues (Comas, 1985; Navarro, 1986; C.I.S., 1986), que envolta les institucions educatives, amb unes determinades implicacions tant per al consum de les diferents drogues com per a les respostes educatives que cal donar.

Al mateix temps, els mestres són membres vius de l'escola amb unes actituds i uns hàbits, no estranys al problema escolar de les drogues. Avui està clar que els mestres constitueixen un element clau, sigui això bo o dolent, a l'hora de comprendre el problema que intentem d'analitzar. No s'ha d'oblidar que una escola que no respongui a les necessitats educatives de les seves drogues, en no oferir-los recursos perquè es puguin enfrontar amb els problemes de la societat actual, entre el quals les drogues (legals i il·legals) hi tenen un lloc preferent.

I com que professors i alumnes conviuen en els centres per oferir i rebre una formació integral, tampoc no es pot oblidar aquí els programes educatius que es duguin a terme dins del projecte educatiu, tractin o no sobre el tema específic de les drogues. No hem d'oblidar l'existència d'un currículum ocult en els centres educatius on es poden detectar informacions, actituds, valors i conductes no precisament educatives en relació amb la problemàtica de les drogues.

Aquests tres elements (alumnes, professors, programes) són els pilars bàsics del problema de les drogues en els centres educatius, per la qual cosa convé conèixer la seva relació amb les drogues, si volem apropar-nos a comprendre el problema de les drogues a l'escola. I tot plegat, sense oblidar que l'escola està inserida en un medi socio-cultural que l'envolta i la condiciona en totes les seves actuacions. Caldria tenir en compte, en aquest sentit, els pares dels escolars, els mitjans de comunicació social, el barri, l'Administració, etc. Perquè l'escola és un fidel reflex de la societat a la qual pertany.

Els centres educatius poden tenir una influència decisiva en l'estil personal de vida de l'infant, després de la família. En aquest sentit, el suggeriment que Deniker (Vega, 1984) ens fa, constitueix gairebé una denúncia per als educadors: «Quan un jove és droga, cal interessar-se per l'educació que ha rebut cinc, deu o quinze anys abans.» Ciari (1981) encara va més lluny: «L'infant que ha viscut cinc anys de veritable escola, de genuïna educació, no només afronta el món sense el perill d'experimentar passivament les influències negatives de l'ambient, sinó que aporta al mateix ambient un esperit actiu i se situa com a agent transformador de l'ambient mateix».

Els fets pressionen, d'altra banda, cada dia amb més força. Com més va més gran és el nombre d'estudiants que consumeixen drogues il·legals i abusen de les legals, alhora que baixa l'edat d'inici en el consum d'aquestes substàncies, ranejant a l'edat escolar (Comas, 1986). De poc serviran la lectura, les matemàtiques, etc., si després qualsevol substància anomenada droga trunca el desenvolupament de l'individu. La realitat és que les drogues, legals o il·legals, cada dia estan més al nostre abast. Els infants que assisteixen a les escoles són els que es troben més indefensos davant d'aquelles. ¿Qui els protegirà en aquesta situació? ¿Qui els ensenyarà a sobreviure enmig de tanta oferta?.

Són moltes les raons que ens mostren que els centres educatius estan en una posició avantatjosa per educar, sense que per això s'oblidin els seus límits i d'altres condicionaments a la seva tasca. Així, es poden tenir en compte, entre d'altres, els aspectes següents, sobretot en relació amb l'escola:

- L'infant assisteix a l'escola precisament a l'edat en què resulta més educable: l'infant vol saber, vol créixer, vol viure.

- L'infant passa la major part del temps a l'escola o ocupat en activitats escolars.

- L'infant està en mans d'unes persones, en principi, preparades per educar-lo amb els mitjans adequats.

- El professor té la possibilitat d'organitzar els programes adequats a cada nivell amb fàcil accés als alumnes i la possibilitat de tractar el tema de les drogues amb familiaritat.

- L'escola fàcilment pot obtenir la col·laboració de les institucions socials, sanitàries i educatives de la comunitat en què està integrada.

- L'escola aconsegueix fàcilment la detecció precoç dels individus o grups d'alt risc en l'abús de les drogues, atès el seu coneixement de l'infant.

- L'escola finalment, pot orientar (millor que ningú), coordinar i dur a terme alternatives més interessants que l'abús de les drogues.

Aquesta exigència interna de la mateixa escola, de responsabilitzar-se de l'educació sobre la drogaaddicció, requereix tot un procés, impossible d'improvisar, que planteja molts interrogants, dubtes i dificultats que caldrà resoldre a poc a poc i que requerirà el ple suport institucional i social.

Condicions de la intervenció educativa

Està clar que l'educació constitueix avui un recurs imprescindible en la lluita contra l'abús de tota mena de drogues, estiguin o no culturalment assumides, com ja hem dit. Si cal intervenir sobre el tràfic de les diferents drogues, és inevitable també actuar sobre la demanda d'aquestes substàncies per part de la població. En aquest sentit, sense entrar aquí en els possibles factors que puguin portar a fer-les servir, s'entén que hi hagi el dret a rebre una educació adequada davant d'unes substàncies que puguin ser perilloses per a l'individu, ja que vivim en una «cultura de drogues». Al mateix temps, el problema es reduiria si no hi hagués unes altres persones que ofereixen, de manera no sana, aquestes substàncies que poden provocar dependència. Des d'aquest plantejament, les drogues esdevenen un contingut que cal tenir en compte a l'escola.

Però convé matisar totes aquestes afirmacions per tal de no caure en tòpics fàcils, que ens duguin a una més gran confusió en un tema per si mateix difícil i complex. Només així podrem comprendre el sentit i l'abast que té l'educació i ens estalviarem esperar solucions «màgiques» d'una tasca que, si pretén ser eficaç, ha de ser tècnicament adequada sense oblidar tots els condicionaments socials al mateix temps que compromet tota la societat per obtenir els seus resultats a curt i llarg termini. Perquè l'educació no és sinó «la posada en marxa dels mitjans adequats per tal d'assegurar la formació o el desenvolupament dels individus i grups socials dins d'una òptica de promoció de la salut col·lectiva» (OPTAT, 1974).

L'educació en cap moment no es pot reduir a simple informació sobre les drogues tot i que aquesta sigui molt objectiva i que es planteji amb els mètodes més didàctics. Avui està clar que, com indica Nowlis (1982), «l'educació definida com una informació seleccionada, transmesa de manera indiscriminada i acompanyada d'unes exhortacions explícites o implícites, ha caigut en desgràcia; se l'ha

considerada ineficaç, quan no contraproduent en molts casos». Però tampoc no es pot confondre la intervenció educativa amb el control o la repressió.

Tot i això, hi ha gent que pensa que amb anuncis, pel·lícules, documentals en TV, fullets o xerrades, es pot prevenir l'ús indegut de les drogues, sense tenir en compte el problema real existent. En aquest mateix error, s'hi pot caure amb programes adreçats a grups específics que, encara que estan més ben elaborats des del punt de vista didàctic, aporten més coneixements que no pas un canvi d'actituds i hàbits de conducta. Si es comprèn la complexitat de la drogaaddicció, s'entendrà també la necessitat d'intervencions àmplies que cal emmarcar en tot el context familiar, escolar i social en definitiva (Itza i González, 1989). Si s'entén la complexitat del fet educatiu, es veurà també la necessitat d'una reflexió més profunda a l'hora de plantejar intervencions educatives concretes (Gimeno, 1986).

En aquest sentit, no es pot equiparar l'educació sobre les drogues amb els programes que parlin directament de les drogues. El que és més important és que l'escola, i també la família i qualsevol institució amb una funció educativa, «eduquin» en el més ple sentit de la paraula. En definitiva, es tracta d'educar per tal de prevenir o per resoldre els problemes que ja existeixin. El tema de les drogues apareixerà de manera específica sempre que sigui necessari i de la manera més normalitzada possible. En cada cas o situació caldrà veure quin és l'enfocament més adequat.

En el nostre país, pel que fa a l'escola, no sembla pas que hàgim superat aquesta fase informativa, resposta sovint a una demanda angoixada de pares i professors, encara que no falten intents seriosos d'uns programes preventius inserits en la dinàmica educativa escolar, quan es diu que l'escola ensenya, però no educa. Quant a la família, hom troba a faltar el protagonisme dels pares en el compromís educatiu davant les drogues que superi pors i dramatismes inútils.

L'educació sobre les drogues constitueix així un repte a la nostra societat i ens ha de conduir a una anàlisi de totes les nostres actuacions dites educatives, tant si es duen a terme a la família, en l'àmbit social o al barri. Aquesta reflexió ajudarà, no només a comprendre més bé el problema de les drogues, sinó també a planificar les intervencions educatives adequades a la família, a l'escola i a qualsevol institució compromesa amb el desenvolupament integral de les persones.

Avui està clar que l'educació sobre les drogues (legals i il·legals) en el marc escolar continua sent una assignatura pendent. Davant del sensacionalisme i l'ambigüitat dels mitjans de comunicació de masses, la inhibició de l'administració educativa i la por de pares i d'educadors,

no falta gent que se n'aprofita per tal de mantenir el seu gran negoci de producció i venda de productes que poden crear una dependència en la persona. L'objectiu, com és fàcil de constatar, és aconseguir el major nombre possible de clients per mantenir la gran rendibilitat econòmica de les drogues, tant legals com il·legals. El sistema educatiu d'avui no sembla preocupar massa al «negoci» de les drogues.

No obstant això, cal deixar palès que com més va més gran és el nombre de persones de totes les professions preocupades per la problemàtica de les drogues i que, sense sensacionalismes ni pors, intenten de fer una feina compromesa pel ple desenvolupament dels individus com a persones, feina que no deixarà de donar els seus fruits.

Però no podem oblidar tots els problemes que el sistema educatiu té per desenvolupar intervencions educatives sobre drogues. Només si coneixem els condicionaments de la intervenció educativa en els centres, podrem oferir respostes coherents amb la realitat dels centres educatius.

En primer lloc, caldrà tenir en compte les disponibilitats i limitacions que l'educació té en si mateixa, que inclou tant l'educabilitat i l'educativitat o capacitat per educar, com les limitacions conseqüència de l'herència i del medi.

Caldrà tenir en compte, en segon lloc, la situació actual del sistema educatiu i, en especial, de la institució escolar i totes les crítiques que rep des dels fronts més diversos (Illich, 1974; Goodman, 1973; Reimer, 1973; etc.). Es parla, en aquest sentit, de la crisi mundial de l'educació (Coombs, 1973) i del fracàs de l'escola com a institució (Holt, 1977) o de la necessitat de reforma del sistema educatiu actual (MEC, 1989).

Els alts percentatges de fracàs escolar reconegut són una mostra palesa d'aquesta crisi. (Què hi aprèn, doncs, l'infant? Holt (1977) ens dóna una resposta contundent: «L'infant aprèn de fet a viure sense prestar atenció a res del que passa al seu voltant. Hom pot dir que l'escola és una bona lliçó de com "desconnectar-se" dels altres, cosa que pot contribuir a explicar perquè tants joves que busquen una més gran consciència del món i comunicació que les que van tenir de petits, creuen que només les poden trobar en les drogues.»

El consum abusiu de les diferents drogues, legals i il·legals, esdevé així un símptoma de la inadaptació escolar o un pas que pot abocar en aquesta situació inadaptada, la qual cosa resulta justificació suficient perquè el sistema educatiu assumeixi la responsabilitat que li correspon, sense oblidar el tràfic de drogues.

Tot i això, cal matisar per no demanar a les institucions educatives allò que aquesta no pot donar. Com diu Charlot (1981), «l'escola és alienant en la mesura que reflecteix una alienació social davant ella». Pel que fa als mestres, convé tenir en compte les funcions reals que la societat els atorga.

Aquí caldrà considerar la mateixa implicació dels mestres en el consum de les diferents drogues. Fimian i Col (1985), en un estudi sobre els professors nord-americans, assenyalen l'estreta relació entre situació d'estrès i ús de psicofàrmacs i d'alcohol; entre un 6% i un 11% del professorat admet una gran necessitat de fer servir psicotròpics en situacions d'estrès, mentre que un 3% i un 11% els estava emprant en aquells moments de manera diària o habitual, en tant que un 10% recorre a l'alcohol en dosis elevades en èpoques de tensió. Quant al nostre país, hi ha algun estudi que mostra aquesta mateixa implicació en el consum per part dels professors. A Biscaia (Barreiro i Goiriena, 1986), el 63,8% dels professors consum alcohol, dels quals el 41% ho fa de manera habitual i el 58,8% de manera ocasional; el 58,8% són fumadors, tot i que no tots ells fumen dins del recinte escolar; el 51,2% declara fumar a la sala de professors, un 29% afirma que fuma al pati del col·legi, i un 7,5% fuma també a classe. Pel que fa als barbitúrics, només el 2,5% diu que consumeix aquests fàrmacs, cosa que els situa per dessota de la mitjana nacional (5,3% de la població compresa entre els 15 i els 65 anys). Només el 2% dels professors admet que consumeix *cannabis*. Encara avui ens consta l'existència de professors que fumen dins de la classe, malgrat la legislació vigent.

D'altra banda, cal tenir en compte també el poc prestigi que solen tenir els professors per tractar el tema de les drogues dins dels centres escolars. En general, els estudiants s'estimen més la informació que els arriba dels mitjans de comunicació social (Edis, 1981). De tota manera, convé deixar palesos possibles canvis existents, com es pot detectar en l'estudi de Sant Sebastià (Elzo *et al.*, 1987), on pares i professors són com més va més valorats com a font d'informació sobre les drogues.

Podem assenyalar d'altres dificultats a l'hora de dur a terme l'educació sobre les drogues a l'escola. En l'estudi realitzat entre els mestres de Barcelona, semblava evident que ni els coneixements a l'entorn de les drogues ni les tècniques educatives utilitzades per tractar el tema a l'escola responien al paper educador que correspon al mestre. Al mateix temps, apareixien postures contraposades en la manera d'entendre l'educació davant d'aquest problema, que anaven des de les postures repressives a posicions més liberals (Vega, 1983). S'hi podien recollir d'altres dificultats:

- Absència d'una política escolar davant de les drogues que delimiti les funcions dins del sistema educatiu en el seu conjunt.
- Crisi de valors i problemes de salut mental en els mateixos educadors.
- Més gran preocupació per la transmissió de coneixements que no pas per una autèntica formació humana.
- Escàs contacte humà del professor amb els alumnes, a causa de l'excessiu nombre d'alumnes per classe, els continus canvis de professors, l'absentisme laboral.
- Manca de personal especialitzat que col·labori amb els mestres a l'hora d'enfrontar-se amb els problemes de fracàs i inadaptació escolar dels alumnes.
- Manca de recursos didàctics adequats a les necessitats per fer servir a la classe.
- Poc suport per part dels pares i de la comunitat en general a les tasques educatives.

No podem oblidar tampoc el «malestar docent» com a disfunció personal i professional (Imbernón, 1989). Les causes són l'excés de funcions i responsabilitats, el desig perfeccionista desenvolupat en els professors i el baix *status* professional dels professors a la nostra societat. Les conseqüències provocades per aquest malestar són ja conegudes: físiques, professionals i pedagògiques (Esteve, 1987). En un informe sobre les dificultats previsibles en el desenvolupament a França d'un programa educatiu, s'hi pot llegir: «Cal esperar les màximes resistències: la falta de motivació dels professors i el rebuig a realitzar activitats de manera voluntària deguts al deteriorament de les condicions materials de la professió i de la falta de temps» (Vuylsteek, 1979).

L'educació sobre les drogues en el projecte educatiu

Avui ningú no nega la importància de la salut tant per a les persones com per a la societat en el seu conjunt. Encara més, hi ha una consciència creixent del seu valor, de manera que la salut ha esdevingut avui un objectiu prioritari a la nostra societat actual. El dret a la salut és un dels Drets Humans de la societat postindustrial, com indica R. Farson (Racionero, 1988). «Salut per a tothom» és el lema que més bé defineix en aquest moment aquest dret progressivament

més reconegut, i ha de ser un objectiu permanent per a totes les nacions fins a l'any 2000 i en endavant, com es va dir en la reunió convocada per l'OMS (1988) a Riga.

Però l'assoliment dels objectius de la salut, com es pot comprendre, exigeix molt més que disposar en el centre d'una assignatura centrada en els temes de la salut. Cal abans de tot una escola sana per tal que el programa d'Educació per a la Salut assoleixi plenament els seus objectius. Des d'aquest plantejament, l'assignatura, quan hi sigui, ha de ser el motor de l'educació de la salut a dins i a fora de l'escola. El repte actual de la salut es concreta a construir una «cultura de la salut», cultura que és conseqüència i funció d'estils de vida saludables adoptats per diversos grups humans (Polaino-Lorente, 1987). L'educació per a la salut troba el seu ple sentit i desenvolupament en el marc de la Promoció de la Salut, amb els seus objectius (Costa i López, 1986):

1. Desenvolupar hàbits i costums sans en la gent.
2. Modificar les pautes de comportament de la gent insanes o perilloses per a la salut.
3. Promoure la modificació d'aquells factors externs a l'individu que influeixen negativament a la seva salut.
4. Aconseguir que els individus i els grups organitzats, quan acceptin la salut com a valor fonamental, assumeixin responsabilitats i control de les circumstàncies i condicions que l'afecten.

Educació i salut són, doncs, dos conceptes íntimament lligats, encara que moltes vegades sembli que han estat sempre separats. El ple desenvolupament de la persona es correspon perfectament amb el concepte de salut que més es fa servir avui dia, en abastar aquesta tant la salut física, com l'afectiva, intel·lectual, social i personal (Perry, Jessor, 1985, 1986). Resulta impossible dur a terme l'educació per a la salut, per exemple, a l'escola quan aquesta institució és, per si mateixa, antieducativa. Però no hi podrà haver una escola compromesa amb la salut en el més ple sentit de la paraula si no hi ha una societat compromesa en la mateixa línia i, sobretot, de les institucions més relacionades amb la salut dels individus.

L'escola sempre ha estat i serà fidel reflex de la societat a la qual pertany, encara que no faltin esforços per aconseguir el contrari.

S'entén així la resolució adoptada pel Consell i els Ministres d'Educació de les Comunitats Europees (BOCE, núm. C, 3/2, 5-1-89), on es valora l'educació per a la salut com «un ampli procés pedagògic que ha de ser assumit tant per la família com per la comunitat docent i social».

En el Projecte de Reforma (MEC, 1989), la salut com a meta apareix recollida en els objectius generals de les tres etapes (educació infantil, primària i secundària obligatòria). En aquest moment, no s'hi recull en la secundària obligatòria, encara que hauria de ser així, coherentment amb la meta del ple desenvolupament de la persona a la qual pretén dur l'educació en general. D'acord amb aquests objectius, la salut es desenvolupa en els objectius de cada nivell, en els blocs temàtics i en els objectius de cada àrea. El més important en aquest document és que la salut és una cosa que cal tenir en compte en tot el pla del centre. Ara depèn dels educadors que tots aquests plantejaments esdevinguin realitat en els nostres centres educatius amb el compromís de tota la comunitat educativa.

Tenim, doncs, dibuixat un marc adequat dins del sistema educatiu que permet considerar la problemàtica de les drogues en tota la seva magnitud dins de les intervencions educatives dels centres. Però són els centres els que han d'analitzar en cada cas les característiques pròpies del problema de drogues que els incumbeix, per poder oferir respostes educatives adequades dins del mateix Projecte Educatiu.

I si el Projecte Educatiu del centre ha de ser elaborat per la comunitat educativa, en cada cas s'estudiarà quin és el model organitzatiu que més bé respon a les necessitats existents entre la població escolar a la qual s'adreça l'educació sobre les drogues, com també la disponibilitat de recursos humans i materials. Si que sembla convenient que tots els temes relacionats amb les drogues es tractin de la manera i amb el to més normalitzat possible dins dels centres escolars, per a la qual cosa pot ser útil disposar d'un currículum sobre drogues que serveixi de marc de guia per a tots els temes que es puguin relacionar amb les drogues. Com constata la Comissió d'Estupefaents (1989) de les Nacions Unides, l'ensenyament sobre drogues s'accepta cada dia més com a part normal dels plans escolars d'estudi i es destaca la participació dels pares, dels docents i d'altres joves que poguessin influir en el jovent.

De tota manera, cal assenyalar que no podem restar satisfets amb la resposta curricular, entesa aquesta en el sentit tradicional, encara que estigui perfectament elaborada i aplicada amb precisió en els seus programes. Al costat d'aquesta educació formal, no es bandeja l'educació informal, la qual no està inclosa dins dels programes, tan important, sinó més, que l'educació formal, atesa la seva influència en les actituds i els hàbits sans, tant la que té lloc dins de l'escola com fora, amb la participació o no dels centres (Vega, 1983). No podem oblidar que, en definitiva, es tracta d'oferir l'oportunitat de créixer com a persones, d'aprendre a viure.

També s'ha de valorar la importància bàsica d'un clima escolar sa, que constitueix el brou de cultiu que permet el creixement adequat

de cada infant segons les seves característiques pròpies. Si l'educació té com a meta el ple desenvolupament de l'individu, l'escola en el seu conjunt ha de constituir un lloc per excel·lència on l'infant es trobi amb ell mateix, amb els altres, amb el món, en una interrelació positiva per al seu creixement físic, psíquic, social i espiritual (currículum ocult). En aquest sentit, caldrà tenir en compte les relacions interpersonals, el medi físic escolar, la programació adequada i el funcionament general de l'escola, com a aspectes bàsics, sense oblidar les variables organitzatives. També caldrà considerar l'estrès del personal, la implicació dels estudiants, la participació en la presa de decisions, la resolució de conflictes, les alternatives del temps de lleure i tots aquells aspectes que d'una manera o una altra influeixin en el clima escolar (Bennett *et al.*, 1978).

Finalment, caldrà considerar tots aquells serveis que puguin complementar, reforçar, compensar o corregir aspectes relacionats amb l'educació per a la salut, estiguin dins o fora del marc escolar. Perquè l'escola per si mateixa no es pot enfrontar amb la tasca educativa sobre les drogues, per la qual cosa li cal el suport i la col·laboració de la família i la comunitat.

A tall de síntesi, hom pot dir que no hi haurà autèntica educació sobre drogues en la mesura que aquesta no s'integri plenament en tota la tasca educativa en general. La intervenció educativa escolar sobre les drogues ha d'estar plenament integrada no només en el currículum, sinó en tota la dinàmica escolar. Només una escola sana pot dur a terme una educació per a la salut sobre drogues perquè, en definitiva, l'educació per a la salut, com també l'educació sobre les drogues confon les seves arrels més pregones amb les pròpies de l'educació general.

Per tal de delimitar el pla d'intervenció en el centre educatiu, caldrà concretar, en primer lloc, aquells principis bàsics que siguin com la filosofia del mateix. Aquests principis poden concretar-se en punts com els següents:

1. Tots els estudiants han de rebre una informació adequada sobre les drogues segons el seu nivell. Cal evitar tant la simplificació com qualsevol mena de dramatització de l'afer.

2. El centre educatiu intentarà identificar els estudiants que consumeixin drogues o estiguin en risc de ser-ne consumidors i proveir-los dels recursos educatius adequats a llurs necessitats.

3. Els professors han de reconèixer que el consum de drogues és normalment una resposta a d'altres problemes i han d'intentar mantenir a l'escola un clima que estimuli els estudiants envers un desenvolupament d'hàbits sans i uns sentiments positius envers si mateixos.

4. El centre educatiu promourà la implicació dels pares i dels altres membres de la comunitat per prevenir i tractar l'abús de drogues, si és possible, amb la col·laboració mútua.

5. El centre educatiu en cap moment no serà utilitzat per a la promoció de consum de drogues, siguin legals o il·legals.

6. L'escola disposarà d'unes normes fermes i coherents davant la possessió, venda i ús de drogues dins del recinte escolar.

Hom pot recordar qüestions més concretes, també importants en un context educatiu, com ara:

- El consum de drogues (alcohol, tabac, etc.) dins del recinte escolar o en activitats relacionades amb l'escola.

- La venda d'alcohol o d'altres drogues dins el recinte.

- El consum de drogues entre el personal i els educadors del centre, dins o fora de l'escola.

Com que el pla haurà de tenir unes característiques pròpies segons la situació escolar, podem plantejar d'altres qüestions que cal tenir en compte de manera orientativa per establir-los:

- ¿Creieu que la comunitat (pares, professors, barri) opina que ja s'ha fet prou en matèria d'educació sobre drogues, o que encara no?

- ¿Cal recórrer a especialistes altament qualificats, o bé es pot dur a terme aquesta tasca amb els professors o els mateixos alumnes?

- L'educació sobre les drogues, ¿ha de ser un ensenyament autònom o convé integrar-la en els altres cursos del programa?

- Les experiències educatives triades, ¿tindran efectes positius o negatius a curt i a llarg termini?

- ¿Quin és el paper que han de tenir els diferents professionals que treballen a l'escola i, en especial, els mestres?

- ¿A quina mena de serveis cal acudir per tal de completar les tasques educatives de l'escola, tant en aspectes preventius com terapèutics?

- Els delictes sobre drogues, ¿s'han de denunciar mentre l'estudiant estigui sota la supervisió de l'escola pel personal escolar?

- ¿Quina és la posició de l'escola quan els delictes sobre les drogues són comesos fora del marc escolar, i no sota la supervisió de l'escola?

- ¿Com caldria que actués l'escola quan l'estudiant és enviat a un centre per l'escola, perquè està sota la influència, o en possessió, de drogues?

La veritat és que són moltes les preguntes que tothom, en la feina diària i en els moments de reflexió més profunda, s'ha plantejat alguna vegada. Aquestes són les preguntes que ens ajudaran a elaborar el Projecte Educatiu dels nostres centres educatius. El Projecte Educatiu és, precisament, «allò que defineix i dóna entitat pròpia a cada centre, explicitant allò que volem aconseguir, seleccionant el que és prioritari i la manera d'assolir-ho» (Blanco i Sotorrio, 1988).

No s'insistirà mai prou en la importància de la coordinació per aconseguir una intervenció educativa sobre les drogues adequada a les necessitats. En aquest sentit, pot ser convenient que un o diversos professors assumeixin aquesta tasca, amb la possibilitat que es constitueixi una comissió en què participin pares, representants significatius de la comunitat i, fins i tot, estudiants del centre.

De tota manera, convé no partir de postures massa rígides a l'hora de triar l'enfocament que es doni a les diferents activitats educatives, ja que les millors respostes educatives són les que responen a les característiques socio-culturals de la població. I en el cas dels centres educatius, resulta bàsic que hi hagi un acord de tota la comunitat educativa per treballar en un compromís comú. Com a principi, podem dir que no hi haurà autèntica educació sobre drogues en la mesura que aquesta no s'integri plenament en tota la tasca educativa en general. L'educació per a la salut ha d'estar integrada no només en el currículum, sinó en tota la dinàmica escolar. Només una escola sana, és a dir, un sistema educatiu sa, pot dur a terme una educació sobre drogues d'una manera eficaç i coherent.

És el sistema educatiu en el seu conjunt el que pot oferir una intervenció més coherent davant la problemàtica de drogues que es pot presentar en el seu mateix medi. Quan anteriorment presentava principis bàsics d'intervenció educativa sobre les drogues, apareixia la importància bàsica que té la comunitat educativa, i també l'entorn educatiu dins i fora de l'escola. Com que no hi ha fórmules màgiques en educació, són els mateixos educadors els que, a partir del coneixement del medi, compromesos professionalment i en funció de directrius que han mostrat ser vàlides, han de concretar llur projecte d'intervenció educativa sobre drogues dins d'un projecte comú.

Referències bibliogràfiques

- ADAMS, T. *et al.* (1984) *Drug abuse prevention and the schools*. Rockville, NIDA.
- ANTÚÑEZ, S. *et al.* (1991) *Del projecte educatiu a la programació d'aula*. Barcelona, Graó.
- AYESTARÁN, S. *et al.* (1986) *Psicosociología del adoslescente vasco*. Vitòria, Govern Basc.
- BARREIRO, A.; GOIRIENA, M.D. (1986) *Los educadores ante las drogas*. Vitòria, Govern Basc.
- BENNET, S.A. (1978) *Something more then survival. A student-imitiated process for school climate improvement*. Califòrnia, Center for Human Development.
- BENSINGER, P.B. (1977) *School drug abuse policy guidelines. A Handbook for policy development for educators and criminal justice personnel*. Washington, Departament de Justícia.
- BISQUERRA, R. (1990) *Orientación psicopedagógica para la prevención y el desarrollo*. Barcelona, Boixareu Universitària.
- BLANCO, M.R.; SOTORRIO, B. (1988) *La integración en el ciclo medio*. Madrid, Ministeri d'Educació i Ciència.
- BORROUGHS, W. (1979) *El almuerzo desnudo*. Madrid, Júcar.
- CALAFAT, A. *et al.* (1985) *Tú decides. Programa de educación sobre drogas*. Palma de Mallorca, Servei d'Informació i Prevenció de l'Abús de Drogues, Comissió de Sanitat del Consell Insular de Mallorca.
- CANO, L.; BERJANO, E. (1984) *Educación y drogas en la Comunidad Valenciana*. València, Generalitat de València.
- CARO BAROJA, J. (1984) «Factores negativos del desenvolvimiento de Vizcaya en su futuro próximo: 1984-2000», a: *Factores negativos en la evolución de la sociedad vizcaína*. Bilbao, vol. II, pàg. 23.
- CIARI, B. (1981) *Nuevas técnicas didácticas*. Madrid, Reforma de la Escuela.
- C.I.D.E. (1986) «Encuesta sobre aspectos profesionales de los docentes». *Escuela Española*, 13, III, pàg. 3.
- C.I.S. (1986) «Actitudes y comportamiento de los españoles ante el tabaco, el alcohol y las drogas». *REIS*, núm. 34, pàgs.243-420.
- COMAS, D. (1985) *El uso de drogas en la juventud*. Madrid, Ministeri de Cultura.
- COMAS, D. (1986) «Drogas y escuela: datos de una relación circunstancial». *Comunidad Escolar*, 7-12 d'abril, pàgs. 20-21.
- COMAS, D. (1990) *El síndrome de Haddock: alcohol y drogas en enseñanzas medias*. Madrid, CIDE.

- COMISIÓN DE ESTUPEFACIENTES. NACIONES UNIDAS (1989) *Informe sobre el 33º período extraordinario de sesiones (6 a 17 de febrero de 1989)*. Nova York, Naciones Unidas.
- CONACUID (1988) *Conociendo el problema del tráfico y consumo de drogas*. Caracas, CONACUID.
- CONSEJO Y MINISTROS DE EDUCACIÓN DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS (1989) «Resolución de 23 de noviembre de 1988». D.O.C.E., núm. C3, 5.1.1989.
- COOMBS, P.M. (1975) *La crisis mundial de la educación*. Barcelona, Península.
- COSTA, M.; LÓPEZ, E. (1986) *Salud Comunitaria*. Barcelona, Martínez Roca.
- CHARLOT, B. (1981) *Educación, cultura e ideología*. Madrid, Anaya.
- Diversos autors (1987) *Libro Blanco sobre las Drogodependencias en Euskadi-1987*. Vitòria, Govern Basc.
- EDIS (1981) *La población española ante las drogas (Documentación Social)*. Madrid, Cáritas Española.
- ELZO, J. et al. (1987) *Drogas y escuela (III). Evolución (1981-1987) del consumo de drogas en centros docentes de Bachillerato y Formación Profesional de Donostia*. Sant Sebastià, Escola U.D. Treball Social.
- ESCÁMEZ, J. et al. (1990) *Drogas y escuela. Una propuesta de prevención*. Madrid, Dykinson.
- ESTEVE, J.M. (1987) *El malestar docente*. Barcelona, Laia.
- FIMIAN, M.J. et al. (1985) «Substance abuse and teacher stress». *Journal Drug Education*, vol. 1.
- GIMENO, J. (1986) *Teoría de la enseñanza y desarrollo del currículo*. Madrid, Anaya.
- GIMENO, J. (1988) *El currículum: una reflexión sobre la práctica*. Madrid, Morata.
- GLASSER, W. (1981) *Escuela sin fracasos*. Mèxic, Pax-México.
- GONZÁLEZ, G.M. (1988) «Should alcohol and drug education be a part of comprehensive prevention policy? The evidence from the college campus». *The Journal of Drug Issues*, 18 (3), pàgs. 355-365.
- GONZÁLEZ, M.T. (1987) «El papel del profesor en los procesos de cambio educativo». *Anuario Interuniversitario de Didáctica*, núm. 4-5, 1986-1987, pàgs. 9-29.
- GOODMAN, P. (1973) *La deseducación obligatoria*. Barcelona, Fontanella.
- HOLT, J. (1977) *Fracaso de la escuela*. Madrid, Alianza Editorial.
- HUXLÉY, A. (1980) *Más allá de un mundo feliz*. Barcelona, Edhasa.
- ILLICH, I. (1974) *La sociedad desescolarizada*. Barcelona, Barral.
- IMBERNÓN, F. (1989) *La formación del profesorado. El reto de la Reforma*. Barcelona, Laia.
- ITZA, L.; GONZÁLEZ, M. (1989) *Las drogas se pueden prevenir*. Vitòria, Govern Basc.

- XIII JORNADAS NACIONALES DE SOCIDROGALCOHOL (1986). *Ponencias y comunicaciones*. Mallorca, Govern Balear.
- LÓPEZ, L.; LÓPEZ, J.C. (1985) *¿Refuerzan los textos escolares las actitudes sociales vigentes sobre la droga alcohol?*. Lugo, Escola Universitària del Professorat d'E.G.B.
- MARQUEZ, I. et al. (1989) *Las drogas en Euskadi. El dominio de la hipocresía*. Sant Sebastià, Garoa.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y CIENCIA (1989) *Libro Blanco para la Reforma del Sistema Educativo*. Madrid, M.E.C.
- MINISTERIO DE SANIDAD Y CONSUMO (1985) *Plan Nacional sobre drogas*. Madrid, Ministeri de Sanitat i Consum.
- MENDOZA, R. et al. (1987) *La educación sobre drogas en el ciclo superior de EGB*. Madrid, M.E.C.
- MENDOZA, R. et al. (1988) *Los escolares y la salud*. Madrid, Ministeri de Sanitat i Consum.
- NACIONES UNIDAS (1988) *Informe de la Junta Internacional de Fiscalización de Estupefacientes correspondiente a 1988*. Nova York, Naciones Unidas.
- NAVARRO, J. (1986) «Perfil básico de las toxicomanías en España». *Comunidad y Drogas*, 1, setembre, pàgs. 9-35.
- NOWLIS, H. (1982) *La verdad sobre la droga*. París, Unesco.
- OPTAT (1974) *Étude comparative de diverses expériences et méthodes mises en oeuvre au Canada pour prévenir par l'éducation l'abus de drogues*. París, Unesco.
- ORRANTIA, I.; FRAILE, A. (1984) *El consumo de drogas de los alumnos de 7º y 8º de E.G.B., B.U.P. y C.O.U. y F.P. de Vizcaya*. Bilbao, Multicopia.
- PÉREZ DE ARROSPIDE, J.A. (1988) «La prevención y la educación escolar sobre drogas en el País Vasco». *Congreso Mundial Vasco. Congreso de Drogodependencias*. Vitòria, Govern Basc, vol. II, pàgs. 117-126.
- PERRY, C.L.; JESSOR, R. (1985) «The concept of Health Promotion and the prevention of adolescent drug abuse». *Health Education Q.*, vol. 12, 2, .
- PERRY, C.L.; JESSOR, R. (1986) «Doig the cube: preventing drug abuse trough adolescent health promotion», in: Glynn, T.J. et al.: *Preventing adolescent drug abuse: intervention strategies*. Rockville, NIDA, pàgs. 51-75.
- PERUCCI, M. (1985) *La prevenzione delle tossicodependenze*. Ancona, Edizione Nuove Richerche.
- POLAINO-LORENTE, A. (1987) *Educación para la salud*. Barcelona, Herder.
- RACIONERO, LL. (1988) *Del paro al ocio*. Barcelona, Anagrama.
- REIMER, E. (1973) *La escuela ha muerto*. Barcelona, Barral.
- VEGA, A. (1983) *Los educadores ante las drogas*. Madrid, Santillana.
- VEGA, A. (1983b) *La droga a l'escola*. Barcelona, Ceac.

- VEGA, A. (Coord.) (1987) *La escuela ante las drogas: estrategias de intervención*. Bilbao, Universitat del País Basc.
- VEGA, A. (1988) «La educación escolar sobre drogas en España». *Congreso Mundial Vasco. Congreso de Drogodependencias*. Vitòria, Govern Basc, vol. II, pàgs. 73-104.
- VEGA, A. (1989) *Pedagogía de inadaptados sociales*. Madrid, Narcea.
- VUYLSTEEK, K. (1979) *Health Education: smoking, alcoholism, drugs. Rewiew of selected programme for schools-children and parents*. Copenhagen, Regional Office of Europe WHO.

Abstracts

La historia de las intervenciones realizadas desde el sistema educativo para la prevención del abuso de las drogas está llena de interrogantes. Hoy está claro que los centros educativos tienen una grave responsabilidad ante las drogas, pero también es evidente que el sistema educativo no puede llegar muy lejos, dadas sus limitaciones, si, al mismo tiempo, no existe un compromiso de la sociedad. La integración de la problemática de las drogas en el Proyecto Educativo de Centro aparece como una respuesta realista y oportuna de las instituciones educativas frente los problemas de drogas (legales e ilegales) que se presentan o se pueden presentar en su entorno social.

L'histoire des interventions pour la prévention de l'abus des drogues effectuées par le système éducatif est entourée de points d'interrogation. Aujourd'hui, il est certain que les centres éducatifs ont une grave responsabilité face aux drogues, mais il est aussi évident que le système éducatif ne peut pas aller loin à cause des limitations, si, en même temps, il n'existe pas un engagement de la société. L'intégration de la problématique des drogues dans le Project Éducatif des Centres se révèle une réponse réaliste et adéquate de la part des institutions éducatives aux problèmes des drogues (légales ou illégales) qui se présentent ou qui peuvent se présenter dans leur environnement social.

Many questions surround the history of interventions for the prevention of drug abuse. It is now clear that educational centres have serious responsibilities regarding the drug problem, but it is also evident that the possibilities of action of the educational system are limited if not accompanied by a commitment on the part of society in general. The consideration of the drug issue in the Educational Centres Project is a timely and realistic response by the educational institutions to the drugs problems (concerning both legal and illegal drugs) which exist or may exist within their social environment.